

УДК 378.4

**ФІЛОСОФСЬКІ ПРИНЦИПИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**
кандидат педагогічних наук, доцент, Бопко І.З.

Мукачівський державний університет, Україна, Мукачево

У статті розглянуто філософську методологію в контексті професійної підготовки майбутніх учителів. Виокремлено серед загальних методологічних принципів іншомовної професійної підготовки такі: об'єктивності, конкретності, історизму, науковості, діалектичності, детермінізму та наведено їх особливості у іншомовній підготовці майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей. Визначено низку проблем у розв'язанні яких можуть допомогти нові напрями у філософії освіти, до яких відносимо конективізм та конструктивізм. Подано їх характеристики. Зроблено висновок, що ефективна іншомовна професійна підготовка майбутніх вчителів на сучасному етапі розвитку суспільства неможлива тільки на засадах означених філософських принципів.

Ключові слова: філософія освіти, іншомовна підготовка, інформатизація освітнього процесу, компетентнісний підхід, конективізм, конструктивізм.

кандидат педагогических наук, доцент, Бопко И.З. Философские принципы иноязычной подготовки будущего учителя нефилологических специальностей/ Мукачевский государственный университет, Украина, Мукачево

В статье рассмотрено философскую методологию в контексте профессиональной подготовки будущих учителей. Выделены среди общих методологических принципов иноязычной

профессиональной подготовки следующие: объективности, конкретности, историзма, научности, диалектичности, детерминизма и приведены их особенности в иноязычной подготовке будущих учителей нефилологических специальностей. Определен ряд проблем в решении которых могут помочь новые направления в философии образования, к которым относим конективизм и конструктивизм. Подано их характеристики. Сделан вывод, что эффективная иноязычная профессиональная подготовка будущих учителей на современном этапе развития общества невозможна только на основе указанных философских принципов.

Ключевые слова: философия образования, иноязычная подготовка, информатизация образовательного процесса, компетентностный подход, конективизм, конструктивизм.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, I.Bopko
Philosophical principles of foreign language training of the future teacher of non-philological specialties/ Mukachevo State University, Ukraine, Mukachevo*

The article is devoted to the philosophical methodology in the context of the future teachers' professional training.

The following principles among the general methodological principles of foreign language training have been singled out: objectivity, concreteness, historicism, scientificity, dialectical, determinism, and their peculiarities in foreign language training of future teachers of non-philological specialties have been exemplified.

A number of problems have been distinguished, in the solution of which new directions in the philosophy of education can help, which include connectionism and constructivism, as well as their characteristics have been presented It has been concluded that effective foreign language training of future teachers at the present stage of development of society is

impossible only on the basis of the above-mentioned philosophical principles.

Key words: philosophy of education, foreign language training, informatization of educational process, competence approach, connectionism, constructivism.

Постановка проблеми. Проблема підготовки педагогічних кадрів у контексті сучасної освітньої парадигми під новим кутом зору вимагає наукового переосмислення процесу іншомовної підготовки як однієї з головних складових професійної компетентності майбутніх фахівців. Така підготовка повинна передбачати не лише передачу студентові необхідного обсягу знань, але навчання останнього результативному їх використанню в професійній та соціальній діяльності, синтезу нових знань та вихованню творчої самодостатньої особистості [1].

Це вимагає зосередження уваги науковців на модернізації підходів щодо формування іншомовної компетентності, володіння якою дає змогу майбутньому спеціалісту ефективно здійснювати міжмовну й міжособистісну комунікацію з метою забезпечення можливості для створення ділових, професійних і культурних контактів, залучає студентів до світової культури, сприяє підвищенню загального культурно-професійного рівня розвитку майбутніх вчителів.

Таке державне замовлення вимагає нових підходів до здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців. Фундамент для цього закладається творчим переосмисленням філософії педагогічної освіти з метою їх відповідності розвитку сучасних соціально-економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти іншомовної підготовки у вищій школі є предметом дослідження багатьох науковців. Так, ґрунтовний аналіз праць щодо осмислення

особливостей філософії освіти робили В. Андрущенко, А. Бойко, В. Вернадський, В. Возчиков, Б. Гершунський, М. Комар, В. Кремень, М. Маклюєна, О. Мисечко, А. Олійник, М. Онопрієнко, А. Ракитов, Л. Рижко, І. Фомічева, Б. Фуркин; теоретико-методологічні основи іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців розглядали М. Бахтін, В. Виноградов, Е. фон Глазерсфельд, Б. Клименко, А. Леонтьєв, О. Паршикова, Ю. Плотинський, М. Степко, Л. Товажнянський, Н. Хомський; проблеми аналізу і розвитку іншомовної компетентності сучасного фахівця та її складових – Є. Пассов, Л. Кибирева, Е. Колларова; окремі аспекти іншомовної підготовки майбутніх фахівців – О. Артем'єв, Й. Берман, О. Бігич, Н. Бориско, Є. Верещагін, Р. Гришкова, Г. Роговаї, О. Тарнопольський; засади компетентнісного та інформаційного підходів до професійної підготовки фахівців – В. Ісаєв, Я. Кодлюк, О. Овчарук, О. Пометун, В. Сєріков, О. Смолянинова, Г. Терещук, А. Хуторської, Л. Черній, Н. Чурляєва, В. Шаронін.

Формулювання цілей статті. Аналіз наукової літератури свідчить про серйозні зусилля у розробці проблем іншомовної підготовки студентів як у практичному плані, так і у плані філософських та теоретико-методологічних засад. Однак, на наш погляд, питання модернізації філософії освіти, пов'язані з розвитком суспільно-економічних відносин у сучасному світі, розглядаються досить фрагментарно. Серед іншого недостатньо уваги приділено філософським аспектам іншомовної підготовки майбутніх вчителів нефілологічних спеціальностей. Саме це зумовлює вибір теми нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософія педагогічної освіти, як і філософія освіти загалом, – сфера, яка разом з еволюцією передбачає певні стабільні основи, що зберігають своє

значення на будь-яких етапах розвитку людства. На думку В. Кременя, під впливом певних процесів окремі з цих ідей набувають особливого значення. З'являються нові ідеї, які обов'язково потрібно враховувати, особливо в педагогічній освіті, оскільки вони є важелем в освітній діяльності суспільства взагалі [4].

Методологічний аналіз основ професійної підготовки майбутнього вчителя передбачає узагальнення філософських ідей, закономірностей, принципів і загальнонаукових теоретичних положень, які сприяють не лише уточненню сутності та визначенню специфіки професійної педагогічної діяльності, а й обґрунтуванню та реалізації системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів у вищих навчальних закладах.

Філософська методологія в контексті професійної підготовки майбутніх учителів базується на розумінні діалектичних процесів як складної форми становлення майбутнього педагога, якісних змін у його формуванні та розвитку в напрямі підготовки до педагогічної діяльності. При цьому враховуються як універсальні філософські категорії (світ, буття, матерія, рух, розвиток, простір, час, суперечність, становлення, людина, свідомість, соціум, простір-час, норми суспільного співжиття тощо), так й основні функції філософії: онтологічна (знання про світ), гносеологічна (вузлові пункти пізнання природи та суспільства), логічна (форми логічного мислення, у яких людина теоретично відображає дійсність), методологічна (знаряддя поглиблення знань, що є найважливішими елементами діалектики як методу)

Особлива увага приділяється співвідносним категоріям, які органічно поєднанні між собою, дають уявлення про закономірності та інтегративний зв'язок між ними, що виявляється в процесі пізнання. Такими співвідносними категоріями є: одиничне – загальне, система –

елемент, сутність – явище, зміст – форма, причина – наслідок, необхідність – випадковість, можливість – дійсність. Вони складають тезаурус – належним чином оформлений масив знань для дослідження системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів, що є такою організацією інформації, яка найтісніше пов'язана з їх місцем в суспільстві й у макро- і в мікросоціальному просторах [8].

Методологічні підходи до вивчення проблеми іншомовної підготовки майбутніх вчителів нефілологічних спеціальностей у контексті філософії освіти, перш за все, виражаються у положеннях теорій систем, самоорганізації, гуманізму, пізнання.

Онтологічний аналіз діалектичних законів і категорій дає змогу визначити серед загальних методологічних принципів іншомовної професійної підготовки такі: об'єктивності, конкретності, історизму, науковості, діалектичності, детермінізму. За врахування означених принципів створюються сприятливі умови для організації науково-знаннєвого масиву, що закріплюється, перевіряється й оновлюється в реальній діяльності на основі наукових підходів до вивчення конкретних феноменів [5].

Розглянемо визначені принципи докладніше.

Принцип *об'єктивності* передбачає розгляд процесу іншомовної підготовки майбутніх учителів як дійсності з урахуванням певних закономірностей і узагальнених форм. При цьому науковцями наголошується на тому, що наукове знання має таку важливу ознаку, як істинність, що передбачає надання теоретичної форми об'єктивному відображенню світу та базується на «розкритті тих методів, способів і прийомів, за допомогою яких досягається об'єктивно істинне знання про навколишній світ» [6].

Дотримання цього принципу засноване на таких вихідних положеннях:

– практична діяльність майбутнього вчителя передбачає використання досягнень психолого-педагогічної науки та освітянського досвіду, яким властивий об'єктивний характер;

– студент є суб'єктом пізнання й діяльності, відтак процес підготовки – це завжди включення нових знань у структуру вже наявних (актуалізованих) [6];

– створення оптимальної системи іншомовної підготовки майбутніх учителів надає науковому пізнанню й використанню педагогічних технологій необхідної цілісності та єдності, перетворюючи науку в систему об'єктивно істинних і логічно пов'язаних понять, суджень, законів і теорій [6];

– систему іншомовної підготовки студентів необхідно розглядати у соціокультурному контексті, у межах певних світоглядних орієнтацій, спрямованих на пошук нових істин про навколишній світ, урахувавши висновки найновіших комплексних наук [5];

– організація процесу іншомовної підготовки майбутніх учителів здійснюється у відповідності до логіки процесу професійної підготовки студентів у вищому навальному закладі.

Використання принципу *конкретності* відображає взаємозв'язок усіх аспектів професійної підготовки майбутніх учителів, що уможлиблює:

– виокремлення певного явища, зокрема іншомовної професійної підготовки, з його загальної ознаки – професійної підготовки студентів у педагогічних ВНЗ та відтворення цього процесу як діалектично структурованого цілого на основі взаємозв'язку загального й одиничного;

– визначення та реалізацію спеціальних психолого-педагогічних умов, які оптимізують навчально-виховний процес;

– виявлення взаємозв'язку загального та часткового (наприклад, (застосування інноваційних педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів та використання засобів інформаційних технологій).

Цей принцип базується на використанні методів дедукції, індукції, інтеграції, синкретизації.

Принцип *історизму* є методологічним відображенням саморозвитку особистості вчителя, який пов'язується з конкретно-історичним аспектом вивчення педагогічних явищ. Він дозволяє перейти від емпіричного опису фактів до їх теоретичного узагальнення й виявлення еволюції наукових поглядів на зміст і сутнісні характеристики професійної підготовки майбутніх учителів, дозволяє здійснювати перехід від усебічного через загальне й особливе до одиничного й навпаки, що сприяє науковій класифікації й типологізації певних явищ і систем [3].

Принцип *науковості* використовується для формування в майбутніх учителів понятійного мислення. Це виявляється в тому, що майбутні вчителі, використовуючи знання основних наукових понять, мають змогу оперування певними науковими положеннями, категоріями та поняттями, які використовуються в наукових психолого-педагогічних колах, щоб розширити зміст і розуміння досліджуваних об'єктів.

Реалізація принципу *діалектичності* базується на визначенні основних суперечностей у іншомовній професійній підготовці майбутніх учителів, для вирішення яких використовуються такі філософські категорії, як: аналіз (наприклад, традиційного навчання студентів), синтез (створення інноваційних методик для формування професійної ідентичності майбутніх учителів), процес (організація експериментального дослідження) тощо.

Очевидно, що в мінливому світі система підготовки особистості до життя теж має тенденцію до змін. Проблема внесення змін зумовлює пильну увагу до філософії освіти як до основи сучасної освітньо-педагогічної доктрини, оскільки освіта й освіченість є елементами культури, її складовою частиною, зокрема і культури філософського мислення. Так, науковці наголошують, що "філософія, яка не стикається зі своєю епохою та не розмірковує над нею, стає непотрібною" [7], "здатність освіти чуйно вловлювати цивілізаційні зміни та своєчасно реагувати на них є показником її життєдіяльності, відповідності суспільним очікуванням і потребам" [2]. Тому соціальні трансформації, зумовлені бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, становленням інформаційного суспільства, світовою глобалізацією, потребують нових розробок філософії освіти, яка мусить знайти певну філософську платформу для розв'язання освітніх проблем, що виникають.

Ґрунтовний аналіз праць щодо осмислення особливостей філософії освіти, які дали б змогу задовольнити вимоги сучасного суспільства, дозволив визначити низку проблем, що потребують оперативного вирішення освітянами, а саме:

– компетентнісний підхід в освіті. Науковці відзначають, що у світовому освітньому просторі спостерігається стійка тенденція до розробки освітніх стандартів для вищої школи з наголосом на професійні галузеві стандарти з їх паралельним оновленням. За таких умов набуття людиною іншомовною компетентністю може дати їй можливість орієнтуватися у сучасному суспільстві, швидко реагувати на запити часу, активно взаємодіяти з оточуючими, програмувати процес спілкування, переосмислювати та визначати пріоритети власного життя;

– інформатизація освіти. Інформатизація освіти є невід’ємною складовою інформатизації суспільства; її основні цілі – забезпечення функціонування людини в умовах сучасного техноінформаційного простору, орієнтація розвитку освіти на впровадження в усі ланки навчально-виховного процесу інформаційно-комунікативних технологій. У цьому зв’язку надзвичайно важливими є питання виховання грамотних споживачів продукції комп’ютерних інформаційних джерел та відповідної підготовки педагогічних кадрів;

– швидке оновлення технологій і знань у різних сферах життєдіяльності. В умовах науково-технічного прогресу, всебічної інтеграції й глобалізації в усіх сферах життя, постійних соціально-економічних змін особистості не достатньо шкільної і навіть вищої освіти на тривалий період часу у забезпеченні розвитку життєво важливих якостей для ефективного самовизначення у світі, прийняття обґрунтованих рішень щодо вибору свого майбутнього, своєї життєвої траєкторії в інформаційному суспільстві. Це означає наявність гострої потреби сучасності у гнучких, адаптивних системах навчання, саморозвитку, самовдосконалення на будь-якому відрізку життя людини;

– міждисциплінарність сучасної освіти. Зростання науково-технічного потенціалу суспільства, розширення теоретичної бази, накопичення емпіричного матеріалу об’єктивно призводять до інтеграції наукового знання з різних дисциплін. Таким чином, система освіти, орієнтована на дисциплінарне розмежування знання на автономні, замкнені системи зберігання інформації, не може задовольнити потреби сучасного суспільства, оскільки виявляється практично нездатною до розвитку, а тому стає все більш неадекватною реальностям процесу глобальних змін світу. З позиції такого розуміння сучасних освітніх процесів особливої значимості набуває проблема

гуманітаризації освіти, що дозволяє забезпечити в освітньому плані синтез гуманітарних, технічних і природничо-наукових дисциплін на основі багаторівневої інтеграції всього комплексу знань;

– визначення мети сучасної освіти. Враховуючи твердження, що мета освіти XXI століття – вказати напрям або шлях, за яким учень повинен рухатися; зміст освіти – не предмет, а процес [2], доходимо висновку – метою сучасної системи освіти має стати інтелектуальний, моральний розвиток особистості учня; формування вмінь розроблення стратегій пошуку вирішення практичних завдань, бачення й творче вирішення проблем, які виникають; забезпечення соціальної адаптації особистості в умовах світової глобалізації; виховання самостійної, допитливої, незалежної, самодостатньої, мобільної на ринку праці особи, здатної відшукувувати інформацію, опрацьовувати її;

– інтеграція освіти. В умовах глобалізації та наявності інтеграційних процесів у всіх галузях суспільного життя сучасного світу, інтеграція освіти України в міжнародний освітній простір має базуватися на принципах пріоритету національних інтересів, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу нації, миротворчої і культуристворювальної спрямованості міжнародної співпраці, орієнтації на національні, європейські і загальнолюдські фундаментальні цінності, розвивального, системного і взаємовигідного характеру співпраці і толерантності в оцінюванні та сприйнятті зарубіжних систем освіти;

– нова роль викладача. В умовах постійно зростаючого інформаційного потоку й відкритого доступу до різноманітних віддалених джерел інформації роль викладача кардинально змінюється. Навчання стає менш орієнтованим на вчителя, який перестає бути єдиним джерелом інформації. Студент бере на себе відповідальність за свої знання, за процес їх здобуття, організовуючи

час свого навчання, визначаючи, які матеріали використовувати для виконання завдання та у якій формі будуть подані результати. Педагог стає більшою мірою помічником або наставником, спрямовуючи навчальну роботу із формування навичок самоосвіти й отримання знань із предмета, його функція – не тільки викладати, а й розвивати інтерес, захоплювати, допомагати, ділитися досвідом.

У розв'язанні цих проблем можуть допомогти нові напрями у філософії освіти, до яких відносимо конективізм та контсруктивізм.

Конективізм був розроблений як відповідь на технічні зміни глобальної інформаційної мережі. До його основних принципів віднесено такі:

- знання й навчання засновуються на різноманітності думок;
- навчання – це процес поєднання спеціальних вузлів і джерел інформації, які існують у зв'язках, стосунках і розвитку;
- ключова компетентність сучасності – здатність бачити зв'язки між різними галузями знань, ідеями, концепціями;
- особисті знання кожного учасника мережі підтримують її існування та розвиток;
- метою навчання є оновлення знань;
- навчання – це процес прийняття колективного рішення;
- можливість розгляду інформації, яка надходить до учня через призму реальності, що змінюється (рішення, що було правильним учора, може бути помилковим завтра);
- навчання, яке здійснює кожен із нас, є формуванням внутрішньої нейронної мережі [9].

Конструктивізм характеризується ставленням учнів до навчальної діяльності як до активної діяльності з конструювання власної системи знань на відміну від їх отримання або набуття. Він акцентує увагу на процесі учіння, а не навчанні, заохочує учнівську автономію, сприяє

розвитку допитливості та зацікавленості, формує в учнів силу волі і цілеспрямованість, особистісну мотивацію, думку, власну позицію.

Основними характеристиками конструктивістської освітньої парадигми є такі:

- учень є самостійним суб'єктом створення системи знань на основі поєднання вже відомого та перевіреного з новим досвідом;

- індивідуальний досвід того, хто навчається, його уявлення, культура й світогляд мають безпосередній вплив на розуміння і тлумачення нових ідей та подій;

- нові знання утворюються не нав'язуванням їх ззовні, а на основі конструювання у процесі взаємодії з довкіллям;

- зосередження навчального процесу навколо учня, на його учінні;

- заохочення учнівської автономії, урахування особистісної мотивації, думки і позиції;

- сприяння розвитку природної допитливості учня;

- провідна роль учня в навчанні на основі його сили волі і цілеспрямованості;

- засвоєння не роздрібнених за окремими навчальними дисциплінами фактів, а цілісних галузей знань;

- соціально-корисний характер знань, який не обмежується учбовим вжитком, а має спрямовану в майбутнє естетичну, практичну й особисту цінність;

- покладання на вчителя відповідальності за формування кожного учня як індивідуальності [9].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, ефективна іншомовна професійна підготовка майбутніх вчителів на сучасному етапі розвитку суспільства неможлива тільки на засадах означених філософських принципів. Розвиток суспільно-енормічних відносин, глобалізація світового співтовариства вимагають перегляду

підходів до навчання з урахуванням нових напрямів філософії освіти. Тому подальші дослідження будуть напрямлені на пошук найбільш оптимальних та ефективних форм організації навчально-виховного процесу мовної освіти за умов його інформатизації й технологізації з орієнтацією на практичні потреби мешканця інформаційного суспільства, оновлення ролі викладача.

Література:

1. Авво Б. В. *Методология компетентностного подхода в высшем образовании* / Борис Вольдемарович Авво. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.emissia.org/offline/2005/978.htm. – Заголовок з екрану. – Мова рос.
2. Возчиков В.А. *Философия образования и медиакультура информационного общества: дис. доктора философских наук: спец. 09.00.11 "Социальная философия"* / Вячеслав Анатольевич Возчиков. – СПб., 2007. – 413 с.
3. Гузій Н.В. *Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога: дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / Наталія Василівна Гузій. – Київ, 2007. – 577 с.
4. Кремень В.Г. *Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-ге вид.* / Василь Григорович Кремень. – К.: Т-во «Знання» України, 2011. – 520 с.
5. Мельничук І.М. *Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / Ірина Миколаївна Мельничук. – Тернопіль, 2011. – 585 с.

6. *Методологія наукової діяльності: навч. посіб.* / Д.В. Чернілевський, О.М. Гандзюк, В.І. Захарченко, І.М. Козловська. – К.: Вид-во ун-ту «Україна», 2008. – 478 с.
7. *Ракитов А.И. Философия компьютерной революции* / Анатолий Ильич Ракитов. – М.: Политиздат, 1991. – 286 с.
8. *Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник* / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
9. *Фоміних Н.Ю. Коннективізм як сучасний напрям філософії іншомовної освіти* / Наталія Юріївна Фоміних // *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 6 грудня 2012 р.* – Рівне: РІ КУП НАН України, 2012. – С.130-133.

References:

1. *Avvo B.V. Metodologiya kompetentnostnogo podkhoda v vysshem obrazovanii* / Boris Vol'demarovich Avvo. - [Yelektronniy resurs] - Rezhim dostupa: www.emissia.org/offline/2005/978.htm.
2. *Vozchikov V.A. Filosofiya obrazovaniya i mediakul'tura informatsionnogo obshchestva: dis. Doktora filosofskikh nauk: spets. 09.00.11 "Sotsial'naya filosofiya"* / Vyacheslav Anatol'yevich Vozchikov. - SPb., 2007. - 413 s.
3. *Huziy N.V. Katehoriya profesionalizmu v teorii i praktytsi pidhotovky maybutnoho pedahoha: dys. d-ra ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity»* / Nataliya Vasylivna Huziy. – Kyiv, 2007. – 577 s.
4. *Kremen V. H. Filosofiya lyudynotsentryzmu v osvithomu prostori. 2-he vyd.* / Vasyly Hryhorovych Kremen. – K.: T-vo «Znannya» Ukrayiny, 2011. – 520 s.
5. *Melnychuk I.M. Teoriya i metodyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy u vyshchyykh*

navchalnykh zakladakh: dys. doktora ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / Iryna Mykolayivna Melnychuk. – Ternopil, 2011. – 585 s.

6. *Metodolohiya naukovoyi diyalnosti: navch. posib. / D.V. Chernilevskyy, O.M. Handzyuk, V.I. Zakharchenko, I.M. Kozlovska. – K.: Vyd-vo un-tu «Ukrayina», 2008. – 478 s.*

7. *Rakitov A.I. Filosofiya komp'yuternoy revolyutsii / Anatoliy Il'ich Rakitov. – M.: Politizdat, 1991. – 286 s.*

8. *Sysoyeva S.O. Osnovy pedahohichnoyi tvorchosti: Pidruchnyk / Svitlana Oleksandrivna Sysoyeva. – K.: Milenium, 2006. – 344 s.*

9. *Fominykh N.YU. Konnektivizm yak suchasnyy napryam filosofiyyi inshomovnoyi osvity / Nataliya Yuriyivna Fominykh // Suchasni problemy humanitarystyky: svitohlyadni poshuky, komunikatyvni ta pedahohichni stratehiyi: zbirnyk materialiv II Vseukrayinskoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi, 6 hrudnya 2012 r. – Rivne: RI KUP NAN Ukrayiny, 2012. – S.130-133.*